

Dva ostvarenja moderne na hrvatskom jugu

Arhitektonska ostvarenja iz razdoblja moderne u gradovima bogatog povijesnog nasljeđa, odnosno gradovima s nizom ostvarenja iz tog perioda, ostaju izvan fokusa meritornih institucija. Stoga su kao neregistrirana kulturna dobra učestalo prepuštena propadanju i provizornim intervencijama korisnika.

ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ

Moderna arhitektura obilježila je našu graditeljsku baštinu 20. stoljeća. I baš zato što smo njeni neposredni baštinici, svijest javnosti o njenoj vrijednosti nije dostatno afirmirana. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji, na južnoj jadranskoj hrvatskoj obali, ovaj rad fokusira dva arhitektonska ostvarenja u funkciji domova zdravlja u dva grada potpuno oprečnih karaktera – Dubrovniku i Pločama. Dubrovnik je grad boga-

tog povijesnog nasljeđa, a sjevernija luka Ploče grad je planiran i izgrađen u jednom mahu nakon Drugog svjetskog rata. U oba grada u 20. stoljeću izgrađen je niz značajnih modernih ostvarenja koja ostaju u sjeni bogatog povijesnog nasljeđa, odnosno niza modernih realizacija lučkog grada. Zgrade namijenjene primarnoj zdravstvenoj zaštiti kvalitetna su ostvarenja iz razdoblja moderne, koja svojim arhitektonsko-urbanističkim kvalitetama značajno doprinose generiranju urbaniteta tih dvaju gradova. Međutim, u stručnim prikazima one učestalo izmiču fokusu stručne javnosti.

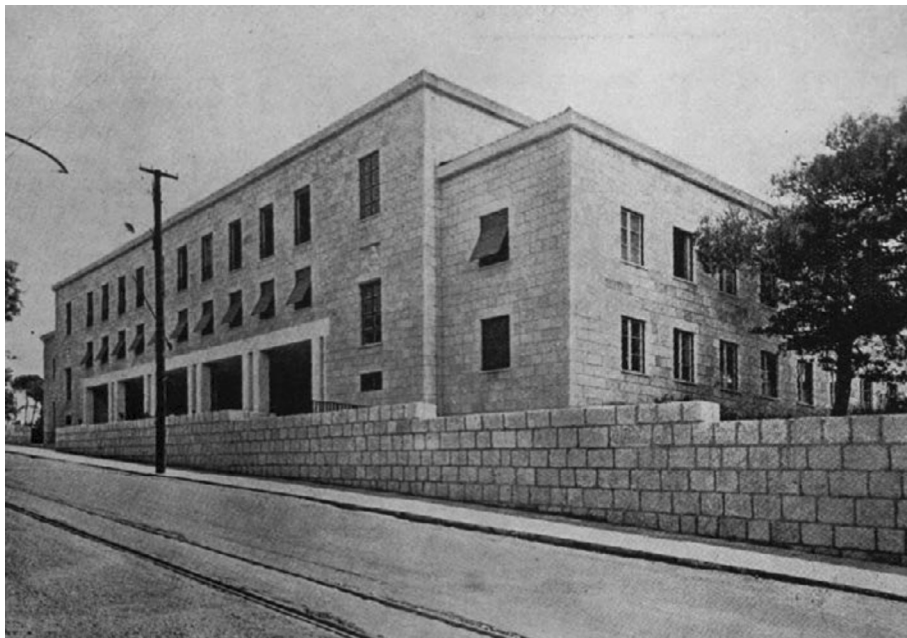
Dom zdravlja u Dubrovniku projektirao je arhitekt Bela Auer kao zdravstveno-uredsku zgradu 1938. godine, a Dom zdravlja sa stacionarom u Pločama ostvarenje je arhitektice Zoje Dumengjić 1952. – 1955. godine. Bela Auer bečki je student, dok je Zoja Dumengjić arhitekturu završila na zagrebačkom Tehničkom fakultetu. Nekadašnji kolege iz Ateljea Fischer arhitekti Bela Auer i Zoja Dumengjić svojim prvim zagrebačkim ostvarenjima značajno afirmiraju postulate moderne arhitekture, kojoj ostaju vjerni tijekom cijelog stvaralačkog vijeka. Obje realizacije državne

su investicije, izgrađene u različitim razdobljima 20. stoljeća i različitim društveno-političkim sustavima, a ostvarene su s ciljem unapređenja primarne zdravstvene zaštite na krajnjem južnom priobalnom dijelu Hrvatske. Dubrovačka realizacija ostvarena je u sklopu Kraljevine Jugoslavije i kapitalističkog uređenja, a realizacija u Pločama (nekadašnjem Kardeljevu) u sklopu SFR Jugoslavije i socijalističkog uređenja. Danas su obje građevine u funkciji domova zdravlja.

Današnji Dom zdravlja u Dubrovniku, u Ulici dr. Ante Starčevića 1, Bela Auer realizirao je kao Okružni ured za osiguranje radnika (OUZOR) 1938. godine. Auer je 1934. u koautorstvu sa Zvonimirom Vrkljanom za projekt Okružnog ureda za osiguranje radnika u Osijeku 1934. godine dobio II. nagradu, a zgrada je na temelju tog istog projekta građena od 1936.

do 1938. godine. Program je predviđao ambulantni dio, uredski dio s dvoranom i blagajnom, terapiju i kupalište, ljekarnu, stanicu za naknadno liječenje i gospodarstvo. Nakon usvojenog natječajnog projekta za izgradnju osječke zgrade OUZOR-a arhitekt Auer se 1936. godine zaposlio u matičnoj instituciji, Središnjem uredu za osiguranje radnika u Zagrebu. Bila je to javna institucija koja se tijekom tridesetih godina bavila osiguranjem radnika za slučaj bolesti i nesreće te osiguranjem za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti. Neposredno provođenje tog osiguranja prepušteno je lokalnim OUZOR-ima. Takve zdravstveno-uredske zgrade, zgrade OUZOR-a, programa analognog osječkoj zgradi, Auer je projektirao kao zaposlenik SUZOR-a i u Dubrovniku, Sarajevu, Celju te na Sušaku, unaprijedivši u tehnološko-ekonomskom smislu sustav

BELA AUER: SREDIŠNJI URED ZA OSIGURANJE RADNIKA, UL. DR. ANTE STARČEVIĆA 1, DUBROVNIK, 1938. (OBNOVLJEN, DANAS DOM ZDRAVLJA)

gradnje (Ž. Domjan). Na dubrovačkom Boninovu projektira centralno-simetričnu zgradu „U“ tlocrtne dispozicije. Simetrična dispozicija glavne zgrade s kraćim i ni-

ZOJA DUMENGIĆ: DOM ZDRAVLJA SA STACIONAROM, TRGA KRALJA TOMISLAVA 25, PLOČE, 1952. – 1953.

žim pobočnim krilima istaknuta je centralnim prizemnim trijemom, dok kolonadu artikulira dvojni niz stupova. Krovna kap kosog krova i obloga kamenom elementi su prilagodbe klasičnim postavkama arhitekture, odnosno arhitekturi grada bogatoga povijesnog naslijeđa. Međutim, arhitekt koji se školovao na bečkoj Technische Hochschule i formirao pod utjecajem Adolfa Loosa klasične povijesne komponente arhitekture dubrovačkog podneblja reinterpreтира diskretno u skladu sa suvremenim postavkama moderne arhitekture. U centralnom trijemu ulazi su postavljeni pobočno, a središnja zona velebnog trijema transformirana je u

vanjsku čekaonicu s ugrađenim potezom kamene klupe uz ostakljenu opnu pročelja uvučenu u drugi plan. Kolonada prizemnih stupova trijema interpretirana je

nizom dvojnih stupova s kamenom oblogom većeg formata. Kamen u eksterijeru obilježava različita obrada, od brušenih kamenih ploča većeg formata, kojima su obloženi stupovi trijema i greda, grublje obrađenog kamena osnovnog korpusa zgrade do grube strukture kamena u zoni sokla pobočnih krila. Dvije skulpture na glavnom pročelju markiraju poziciju pobočnih krila. Kosi krov ne sagledava se iz pješačkih vizura iza istaknute

horizontale vijenca. Tradicionalni vertikalni format prozora transformiran je u zoni drugog kata u francuske prozore povećanjem visine, odnosno redukcijom parapeta prozora. Suptilne su to teme modernog arhitekta koji, premda gradi u skladu s lokalnim povijesnim nasljeđem i formira centralnosimetričnu zgradu naglašavajući značaj državne institucije, istovremeno transformira navedene tematske imperativne promišljeno predočujući pažljivom promatraču ostvarenje iz razdoblja moderne. Kamene ogradni zid zgrade, koja je diskretno uvučena u drugi plan, prati topografiju kosog terena ulice, jasno diferencirajući zonu javnog od polujavnog

prostora pristupa zgradi i formiranog hortikulturnog okruženja. Gradacija dinamike kretanja nastavlja se u zoni sjenovitog prizemnog trijema koji integrira pobočne ulaze i vanjsku čekaonicu do interijera zdravstveno-uredske zgrade. Obnovljena zgrada danas je u funkciji jednog u nizu domova zdravlja koji djeluju na području Dubrovnika. Namijenjena je građanima kojima u jeku sve intenzivnijih i nekontroliranih turističkih najezdi postupno nedostaje javnih prostora i sadržaja za svakodnevne životne aktivnosti.

Ploče su planirani grad, koji je izgrađen uz deltu rijeke Neretve, i u 20. stoljeću formirana luka kao prometno čvorište sa zaledem. U Hrvatskoj je svega nekolicina gradova i naselja koji su izgrađeni, odnosno koji su se razvili uz industrijske, rudarske ili infrastrukturne sklopove. To su Duga Resa, koja se razvila uz prvu pamučnu industriju u Hrvatskoj, na Mrežnici koncem 19. stoljeća, u međuratnom razdoblju nastaje Borovo u blizini Vukovara, potom Podlabin i Raša u Istri i Uble na otoku Lastovu, te nakon Drugog svjetskog rata Lički Osik i Ploče. Stoga, premda su Ploče infrastrukturno čvorište, luka, u arhitektonskom smislu vrlo su zanimljive jer ih pedesetih godina projektiraju istaknuti arhitekti moderne, primjerice Ivan Vitić, Zoja Dumengjić i niz drugih.

Projektantica Dumengjić 1952. godine u okrilju Arhitektonsko-projektnog zavoda na području tadašnjeg Kardeljeva projektira čak četiri arhitektonska sklopa: dom zdravlja sa stacionarom, hotel i kinodvoranu, osnovnu školu te stanove u nizu. Izveden je jedino sklop doma zdravlja sa stacionarom na adresi današnjeg Trga kralja Tomislava 25 u Pločama, a izvedba je dovršena 1955. godine. Sklop je izveden u kontaktnoj zoni urbanog tkiva novo-

planiranog grada i željezničkog kolosijeka koji vodi do lučkih skladišta. Zdravstvena zgrada koncipirana je kao sklop od dva paralelna krila pozicionirana u smjeru

**DOM ZDRAVLJA
U PLOČAMA
POSljednjih
JE GODINA PRO-
ŠIREN DOGRAD-
NJAMA; TRIJEM I
KATNA GALERIJA
NADOGRAĐENI
SU I ZATVORENI,
A ZGRADA JE
KOLORISTIČKI
IZMIJENJENA**

duže osi sjeveroistok-jugo-zapad. Međusobno su povezana prizemnim trijemom koji je poveznica između visokog ulaznog trijema doma zdravlja u prvome planu sklopa te prizemnog trijema, odnosno katne galerije zgrade stacionara uvučene u drugom planu sklopa. Visoki prizemni trijem naglašava ulaznu zonu jugoistočnog pročelja. Izdignuta horizontala ravne krovne ploče natkriva visoki trijem i prostor čekaonice u interijeru koja s dvije paralelne zone nadsvjetla omogućuje poprečnu prirodnu ventilaciju i osvjetljenje. Time je prostor u kojem se zadržavaju pacijenti humaniziran te je reducirana mogućnost širenja zaraze adekvatnim prirodnim provjetravanjem. Potka je to promišljanja ciklusa domova zdravlja koje Dumengjić realizira na šest lokacija pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća, i to u Pločama, Omišu, Kutini te na zagrebačkom Črnomercu, Trnju i Medveščaku. Varirajući prostorne dispozicije jednotrakta i dvotrakta, teme beskoridornog sustava katnih čekaonica te deniveliranja krovne ploče, projektno nastojanje podređeno je uvlačenju prirodnog osvjetljenja i prozračivanja u najdubljim prostorima interijera. Prize-

mni trijem odnosno katna galerija preuzimaju ulogu vanjske čekaonice ili terasa soba bolničkih stacionara, odnosno pristupne polujavne ulice, čime se reducira koridori zgrade te posljedično smanjuju troškovi korištenja, tj. grijanja zgrade. Raščlanjivanje poprečnog presjeka zgrade u zoni ulaznog pročelja očituje se slojevitošću koja je artikulirana sjenovitim trijemom, odnosno galerijom i uvučenom zonom pročelja u drugom planu koja se na pojedinim rješenjima raščlanjuje po vertikalni odnosno horizontalni.

Dom zdravlja u Pločama prva je realizaciju u tom njezinu zapaženom autorском ciklusu. Suptilno prostorno rješenje u skromnim poratnim vremenima integrira zgradu primarne zdravstvene zaštite i stacionar pacijenata. Bolničke sobe stacionara manjeg grada oplemenjene su vanjskom katnom galerijom, objedinjenim potezom lođa bolničkih soba koji integrira

PITANJE JE NA KOJI SE NAČIN DANAS, U VRIJEME INTENZIVNE TURISTIČKE EKSPLOATACIJE JAVNOG PROSTORA DUBROVNIKA, ARTIKULIRAJU ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKI PROSTORI ZA MALOG ČOVJEKA I GRAĐANINA GRADA

1951. do 1969. godine. Dom zdravlja posljednjih godina proširen je dogradnjama, trijem je nadograđen i zatvoren, kao i kat-

na galerija stacionara, te neprimjereno koloristički izmijenjen. Time je izvorna rahla struktura i autentično ostvarenje nepovratno izgubilo izvorni karakter.

Prikazanim primjerima današnjih domova zdravlja, odnosno zgrada u funkciji primarne zdravstvene zaštite koje su nastale u razdoblju moderne tridesetih i pedesetih godina 20. stoljeća, aktualizira se tema moderne arhitekture, njezina istraživanja i registracije najistaknutijih ostvarenja u statusu kulturnog dobra. Arhitektonska ostvarenja iz razdoblja moderne u gradovima bogatog povijesnog nasljeđa, odnosno gradovima s nizom ostvarenja iz tog razdoblja ostaju izvan fokusa meritornih institucija. Stoga su kao neregistrirana kulturna dobra učestalo prepuštena propadanju, odnosno provizornim intervencijama korisnika. S obzirom na aktualnu turističku eksploataciju, osobito intenzivnu u Dubrovniku, parafrazirajući riječi arhitektice Zoje Dumengjić upućene Ocjenjivačkom sudu natječaja za Medicinski centar u Dubrovniku 1970. godine da je „upravo neshvatljivo stanovište da se bolesnik lišava svega što mu može pomoći u liječenju, obzirom na njegovo psihičko stanje, a zdravom se turisti pruža sve u maksimalnoj mjeri“, postavlja se pitanje na koji se način danas, u vrijeme intenzivne turističke eksploatacije javnog prostora Dubrovnika artikuliraju arhitektonsko-urbanistički prostori za „malog čovjeka i građanina Grada.

ZOJA DUMENGIĆ: DOM ZDRAVLJA SA STACIONAROM, TRGA KRALJA TOMISLAVA 25, PLOČE, 1952. – 1953.

ARHITEKT BELA AUER

Rođen je u Zagrebu 1899. Arhitekturu je studirao i diplomirao na Technische Hochschule u Beču 1919. – 1923. Paralelno je pohađao i privatni seminar Adolfa Loosa. Po povratku u Zagreb 1923. – 1930. zaposlio se u ateljeu Ignjata Fischera. Vlastiti arhitektonski biro vodio je 1930. – 1936. U koautorstvu sa Z. Vrkljanom ostvario je niz nagrađenih natječajnih projekata (Radničke ustanove na Ciglani u Zagrebu, otkup, 1932.; Upravna zgrada Gradskih poduzeća u Zagrebu, otkup, 1932.; Okružni ured za osiguranje radnika u Osijeku, II. nagrada i izvedba, 1934.; Sokolski dom u Sarajevu, III. nagrada, 1935.). Realizirao je niz vila i višestambenih zgrada u Zagrebu (Vila Kleinkind, Vrhovec 6 – 8, 1927.; Vla-

stita kuća – Vila Auer, Rokova 13, 1929.; Vila Ružimski-Mayerhofer, Medveščak 78, 1934.; Vila Eisen, Goljak 23, 1935. te stambenu zgradu u Derenčinovoj 32, 1937.). Nakon usvojenog natječajnog projekta za izgradnju zgrade OUZOR-a u Osijeku zaposlio se u Središnjem uredu u Zagrebu 1936. godine, u sklopu kojega je realizirao niz zgrada zdravstvene namjene (Osijek, Dubrovnik, Sarajevo, Celje, Sušak – Rijeka). Od 1946. djelovao je u Arhitektonsko-projektnom zavodu, a 1951. – 1966. vodio vlastiti Arhitektonsko-projektni biro *Auer*. Bavio se industrijskom arhitekturom te je realizirao Plivine pogone Redox elektrolize, 1960. – 1964. vodio izgradnju Tvornice boja i lakovina u Skopju i Svilarskog kombinata u Velesu. Izveo je niz višestambenih zgra-

ZOJA NEPENINA (UD. DUMENGIĆ, U SREDINI) I BELA AUER (KRAJNJE DESNO); MLADI ARHITEKTI I SURADNIK ATELJERA FISCHER 1929. GODINE (SLIJEVA: GRADITELJ MILIĆ, ARHITEKTI MILOVAN KOVAČEVIĆ, ZOJA NEPENINA, ZVONIMIR VRKLJAN I BELA AUER)

da u Zagrebu (Šrotova 35, Barčićeva 10) te stambeno naselje Borongajska cesta sjever i jug (1955. – 1957.). Bela Auer formirao se pod utjecajem ideja Adolfa Looša, zadržavši kao osobno obilježje sklonost prema ekspresionističkim formalnim elementima, napose u projektima javnih građevina u kojima je naglašen moment reprezentativnosti (Ž. Domjan). Umro je u Zagrebu 1975. godine. Njegova obiteljska kuća u Rokovoj ulici realizirana 1929. godine pionirsko je ostvarenje moderne arhitekture u Zagrebu i Hrvatskoj.

ARHITEKTICA ZOJA DUMENGIĆ

Zoja Nepenina rođena je 1904. godine u Odessi na Crnom moru u Rusiji (današnja

Ukrajina). Nakon izbijanja Oktobarske revolucije 1917. godine obitelj izbjeglički luta Europom. Zoja izabire studij arhitekture u Zagrebu na kojem je diplomirala 1927. godine kao tek treća žena u njegovoj povijesti. Prve angažmane u struci ostvaruje u ateljeu Ignjata Fischera 1928. – 1930. Godine 1931. udaje se za kolegu Selimira Dumengjića s kojim ju veže brak i cjeloživotna suradnja. U Higijenskom zavodu Škole narodnog zdravlja samostalna je projektantica 1930. – 1941. Projektantica je u Državnom projektnom zavodu *Pliiva* 1941. – 1945., Ministarstvu zdravstva 1945. – 1947. te u Arhitektonsko-projektnom zavodu 1948. – 1954. Samostalni Arhitektonsko-projektni biro Dumengjić

je vodila 1954. – 1975. Bogat arhitektonski opus obuhvaća gotovo dvije stotine radova, što u podjednakim udjelima čine realizacije, nagrađeni natječajni projekti i nerealizirani projekti. Arhitektura zdravstvene namjene u njezinu je opusu najzastupljenija. Istaknuta ostvarenja predstavljaju: Državno dječje lječilište za tuberkulozu Strmac u Šumetlici pokraj Nove Gradiške (1936. – 1938. izvedba paviljona; 1949. projekt novog sklopa), Škola sestara pomoćnica i internat u Zagrebu (1938. – 1941., izvedba), Ekonomsko-komercijalna visoka škola u Zagrebu (1940., pozivni natječajni projekt sa Z. Vrkljanom i S. Dumengjićem), Državno lječilište za tuberkulozu Snopljak na Medvednici (1941., projekt), Dječje odmaralište *Vladimir Nazor* u Crikvenici (1948. – 1964., izvedba), Opća bolnica u Splitu i TBC paviljon (1951. – 1969., izvedba), Dom zdravlja Kutina (1953. – 1957., izvedba), Medicinski centar Karlovac (1960. – 1976., izvedba) te

BELA AUER KLASIČNE POVIJESNE ELEMENTE DUBROVAČKOG PODNEBLJA DISKRETNOST REINTERPRETIRA U SKLADU SA SUVREMENIM POSTAVKAMA MODERNE ARHITEKTURE

Centar za ginekološki karcinom u Zagrebu (1962. – 1976., izvedba). Promišljajući funkcionalnost ne samo s racionalno-organizacijskog aspekta već i s psihološkog i sociološkog aspekta, arhitekti-

ca je težište svojih nastojanja usmjerila k najslabijim korisnicima – bolešću iscrpljenom čovjeku i djeci. Trajna kvaliteta takvih projektantskih realizacija svijetli su i prozračni prostori interijera ostvareni inventivnim raščlanjivanjem presjeka i raslojavanjem ovojnice zgrade. Geneza oblikovnog izraza arhitekture Dumengjić sinteza je projektnih nastojanja za humanizacijom arhitekture. Arhitektica Zoja Dumengjić laureat je nagrada za životno djelo *Viktor Kovačić* 1975. te *Vladimir Nazor* 1995. Umrla je u Zagrebu 2000. godine. ■

LITERATURA

1. Barišić Marenčić, Zrinka. 2007. *Arhitektica Zoja Dumengjić: osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture*. Doktorski rad. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
2. Barišić Marenčić, Zrinka. 2006. Okružni ured za osiguranje radnika u Osijeku. *Osječka arhitektura 1918. – 1945.* Ur. Martinčić, Julio; Hackenberger, Dubravka. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku. Zagreb – Osijek. 201–211.
3. D(omljan), Ž(arko). 1983. Auer, Bela. *Hrvatski bibliografski leksikon*, svezak I. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb.
4. Iveković, Branimir. 1940./IX. Socijalno osiguranje kod nas. *Građevinski vjesnik, list za arhitektonske i tehničke gradnje*, br. 2. Zagreb. 16–20.
5. Vrkljan, Zvonimir. 1996. *Sjećanja*. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb.